Meghadumber.

(BY)

The Deceased Kavi

Jadeja Shree Unadji

OF

Khakher, in Kutch.

Published after a careful Revision & Criticision Phrese

by

JIVRAM AJRAMAR,

Gore.

AHMEDABAD.

ARYODAYA Printing Press.

St. 1947– A. D. 1891.

Price Rs.. 0–8–0.

कच्छ खाखरना स्वर्गवासी कवि
जाडेजा॰ श्री उनडजी कृत.

मेघाडम्बर.

સંશોધન તથા
પર્યાયગર્ભા ટીકા કરીને
છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

जीवराम अजरामर गोर.

अमदावाद.
“આર્યોદય” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.
સંવત ૧૯૪૭ ઈ. સ. ૧૮૯૧
मुल्य आना आठ.

बाग बर्नन अंतर्लापिका.

दोहा[1].

खेचर [2]खेचर हरषित करे,
गात मनहु गुनि[3] भूप;
रहे छुटी जल जंत्र[4] अत,
जित तरु सुमन अनुप. १

यमकालंकार, नाग-शिशु प्रबंध

सोरठा.

जासु कीर्ति संमार,
सबहि सराहत सार गनि;
सुकवि कयों सु विसार,
सारद [5]शशी सम सोहहे. १

---

१ આ દોહરો હું સરદ બાગ જોવા ગયેલ ત્યારે ત્યાંના ગાર્ડન સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ (રાજ્ય ઉદ્યાનાધીશ) રા. માવજીભાઈને કહ્યો હતો. ૨ પક્ષીઓ. ૩ ગુણી-બિર્દ બોલનારા,-ગુણ ગાનારા. ૪ ફુવારા. ૫ સરદ (પૂર્ણિમા) ના ચંદ્ર જેવી (ઉજ્વળ અને કાંતિમાન) કીર્તિ શોભે છે.

શ્રીમન્

મહારાજાધિરાજ[1] મિર્ઝા[2]

મહારાવ શ્રી સરખેંગારજી, સવાઇ

બહાદુર જી. સી. આઇ. ઇ.

માલિક–મુલ્ક–એ–કચ્છ.

એઓ નામદારનું ઊંચું જ્ઞાન, ઉત્તમ
પ્રકારની પાદશાહી રાજ્યનીતિ, ઉ-
ત્કૃષ્ટ દાતૃત્વ અને પોતાની
પ્રજામાં વિદ્યા જ્ઞાનની
વૃદ્ધિ કરવાની
ઉમંગ, ઇત્યાદિ શુભ
ગુણોથી મોહ પામીને આ
લઘુ પુસ્તક તેના પ્રસિદ્ધ ક-
ર્તાએ ઉપકૃત અંતઃકરણથી પરમાદર
યુક્ત અર્પણ કર્યું છે.

---

૧ મહારાજાધિરાજનું પદ કચ્છ-
ના રાજ્યવંશને કાબુલના પાદશાહ તર-
ફથી મળ્યું છે.

૨ મિર્ઝાનું પદ તથા માહિમ-
રાતબની ભેટ દિલ્હિના પાદશાહો તર-
ફથી મળ્યાં છે.

श्री.

मंगल पुष्पांजली.

दोहा.

गो ब्राह्मण प्रतिपाल जो,
नोधारा आधार;
धर्म धुरंधर धरणी पति,
प्रौढ प्रताप अपार.

सवैया (छंद दुमिला.)

महाराज धिराज बिराजहि भुज्ज,
कहे मिरझाँ दरझां[1] इनको;
महाराव नरेंद खेंगारजी बहादुर,
शूर खडे ढिग[2] हैं जिनको. १
यह ग्रंथको पंथ अडंबर अंबर,

---

१ આખી દુનિયાં. ૨ પાસે હુજૂરમાં.

मेध कहे नर नारिनकों;
बलिहो ढिग नम्रिद[3] अर्विंद[4] चर्न,
धरें जीवराम यही तिनकों. २

सिंहावलोकन-सवैयो.

रहांई अपार प्रताप हुकों जु
दिनेश प्रकाश करी जग मूहांई;
मूहांई अनेक सुनेक सुखोंकी,
छबी जिनराज रहीहे छहांई.
छहांई रही किरती सब देश,
सुदेश बिदेश कवीन कहांई;
कहांई करे जन राव खेंगारजी;
यावत चंद दिनेश रहांई. २

---

૩ નમ્રતા સહિત. ૪ ચર્ણ કમળ પાસે ધરે છે, નજરાને કરે છે.

मंदाक्रांता वृत्त.

मंत्री मुख्यं सरल-धीमना[1],
मोतीलालः[2] विबुध्धं;
जासु न्यायं सरव विदितं,
है प्रकाशं विशुध्धं;
आमात्यं हैं कविवर.बुधः
जाई रनछोड भाई[3],
जासं ख्यातं परम पटुता[4]
देश देशं रहाई. ४

मत्तगयंद-सवैयो.

सेवकरामहुके सुत नाम सु,
छोटुहलाल[5] कुलीन कहाई;

---

૧ બુદ્ધિ. ૨ રા. બા. મોતીલાલ લાલભાઈ. ૩ રા. રા. રણછોડભાઈ ઉદયરામ. ૪ વિદ્વતા. ૫ રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામ—મહારાજનાં સેક્રેટરી.

न्याय रु नीतकी रीतहुमें नित,
प्रीत प्रवीनपनोई बढाई.
ऐसे विबुध्ध बसे ढिग मानुष
सो नृप राव खेंगार सुहाई;
ताहीं प्रताप प्रचंड अखंड
बसेरो करे बसुधामें सदाई. ५

दोहा.

शीतल जल छाया सुखद,
लेहीं ओट[६] खग[७] ज्योंहि,
भुज पतिको आश्रय सदा,
लेत कविन बुध त्योंहि. ६
नृप गुन उदधि[८] पीयूष[९] है,

६ આશરો. ७ પક્ષી. ८ સમુદ્ર. ९ અમૃત.

कवि मुख लघु प्रवाह;
याहितें यह गुननिको,
क्यों करि शकें सराहें ७
निधि[७] युग[४] भक्ति[९] शशांकके[१]
जेष्ट कृष्न द्वितियान;
जीवराम उत्सर्ग करी,
भो कृतार्थ मन मान.

१० વખાણું—સ્તુતિ.

પ્રસ્તાવના.

આ "મેવાડમ્બર" નામનો ગ્રંથ કવિ શ્રી ઉંનડજીએ સંવત ૧૮૬૮ માં બનાવ્યો છે. આ ગ્રંથની એક પ્રત સંવત ૧૮૮૦ ના શ્રાવણ શુદિ ૧૫ ગુરૂવારના રોજની લાયજાના જાડેજા શ્રી સગરામજી માટે કવિએ પોતે સ્વહસ્તે લખેલી મળી છે. એ અત્યાનંદ પામવા જેવું છે. કવિની તસ્વીર (છબી) તથા બીજા કેટલાક ગ્રંથોની પણ ભાળ મળી છે, જેથી "ખુશાબુકુમારી" ની પ્રસ્તાવનામાં કવિનું જે ટુંક વૃતાંત આપ્યું છે, તે કરતાં વિશેષ અને ભારોભાર રાખવા લાયક હકીકત હવે પછી જાહેરમાં આવશે, એમ ધારવું છે.

"ખુશાબુકુમારી"નું પુસ્તક પ્રગટ થયા પછી કેટલાક સાધારણ જ્ઞાનના માણસો તરફથી એમ હકીકત જાહેર થઇ કે "બાળબોધ અક્ષરમાં-વાંચતા બહુ અઘવડ પડે છે, કેમકે

આપારી વર્ગમાં તે લિપિનો પરિચય નથી, જેથી ગુજરાતી અક્ષરોમાં વાંચવાનું હોય તો ઠીક." પણ વ્રજભાષાના ગ્રંથો ગુજરાતી અક્ષરોમાં છપાવવા, એ કેટલાક વિદ્વાનોના તેમજ મારા વિચારથી ઉલટું છે, તે કારણથી ગુજરાતી વાંચનારાઓને સગવડ થાય, એટલા માટે આ મેઘાડમ્બરની[1] ભાષાની કવિતાની જોડે, તેજ છંદમાં, ગુજરાતી કવિતા, ગુજરાતી અક્ષરોમાં કરી છે. જેથી ઉપરની અડચણ દૂર થશે.

વાંચવાની તથા છંદો સમજવાની સઘવડ પડે એટલા માટે ભાષાંતરના છંદો તેના તેજ રાખ્યા છે, તેમાં કોઇક જગ્યાએ ગુજરાતી ભાષામાં પણ છૂટથી વપરાય છે એવા મૂળના શબ્દો પણ વાપર્યા છે, તથા બનતાં સુધી

---

૧ સાધારણ રીતે વ્રજભાષાને "ભાષા" એમ કહેવાય. જેથી એકલો ભાષા શબ્દ આવે ત્યાં "વ્રજભાષા" એમ સમજવું.

શબ્દાર્થને ન વળગી રહેતાં ભાવાર્થ જેમ જળવાય અને કવિતા "સરળ ગુજરાતી" થાય, એવો યત્ન કર્યો છે. જેથી ક્યાંક શબ્દાર્થ જતો રહી માત્ર ભાવાર્થજ રહ્યો છે; માટેજ મારા આ ભાષાંતરને મેં "ભાષાંતર" નહિં, પણ "ટીકા" એટલે ખુલાસો એવું નામ આપ્યું છે. કેટલીક જગ્યાએ મહત્વની બાબત સમજાવવા માટે નીચે નોટ આપી છે.

આ ગ્રંથનો વિષય વાર્તિક નહોતાં આગમચેતિઓ માટે 'અવલોકન કરવાનો-લુખો છે, છતાં પણ તેને રસિક કરવા માટે કવિએ જે યુક્તિ કરી છે, તે સાર્થક થઇ છે, એમ રસજ્ઞ પુરૂષો સમજી શકશે.

સમુદ્રમાં પ્રવાસ કરનારા નાખુદા વગેરે પાણી અને પવનની વિચિત્ર ગતિઓ ઉપરથી "અમુક વખતે અમુક પ્રકારનું તોફાન પડશે" એમ ખાત્રીથી કહી શકે છે, અને તે નિઃસંદેહ ખરૂં પડે છે. એ આપણી પ્રાચીન વિદ્યાને

પશ્ચિમની આર્વાચીન વિદ્યા પણ અનુમતિ આપે છે, જેથી તેના ખરીપણા વિષે કંઇ સંદેહ રહેતો નથી. એ વિદ્યાના કારણમાં અલ્પાનુભવ સિવાય બીજું કંઈ જણાતું નથી.' અસાધારણ બુદ્ધિના માણસો એવી વિચિત્ર ગતિઓ ઉપર ધ્યાન આપીને તેની નિરીક્ષા કરે છે, તથા તેમાં આગળના મોટા શોધક અને અનુભવી વિદ્વાનોનો અનુભવ મેળવીને તે બાબતનો બરાબર નિશ્ચય કરી તે ઉદાર બુદ્ધિના માણસો પોતાની મહા મેહેનત અને શોધનો લાભ મનુષ્ય બન્ધુઓને આપે છે! (જુઓ આ ગ્રંથની સમાપ્તિ વિષેનો છેલ્લો છપય. જે પરોપકાર અને ઉદાર બુદ્ધિનો પુરાવો છે.)

કવિ મુનંદજીએ જૂના ગ્રંથો સાથે સ્વાનુભવ મેળવી આ નાનો પણ ઉત્તમ ગ્રંથ રચ્યો છે, તે આ દેશમાં સર્વમાન્ય છે, મોટા વ્યાપારીયો, સારા જોશીઓ, નામાંકીત વહાણવટીઓ તથા એ બાબતના શોખિન બીજા

માણસો પાસે આ ગ્રંથ લખેલો કોઇવાર જોવામાં આવેછે. તેઓમાં એ ગ્રંથનો એક બહુ મૂલ્યની માફક મહિમા છે.

કવિ પોતે જ્યારે હયાત હતા, ત્યારે અહીંના અજ્ઞાન લોકો પણ તેમને એક મહાન ભવિષ્યવાદી પુરૂષ તરીકે જાણતા, અને આ બાબત ઘણે દૂરથી તેમને પૂછવામાટે આવતા. તેમનો સઘળો આધાર કવિના આ અમૃતમય વચનોપર હતો. કવિના પ્રસંગમાં આવેલા જે કોઇક વિરલા અને વૃદ્ધ પુરૂષો હયાત છે, તે તેમની આનંદદાયક સત્ય મૂર્તિની અથાપી સ્તુતિજ ગાયા કરેછે! કવિએ આ દેહને ક્ષણભંગુર સમજી પોતાનો આ અમુલ્ય અનુભવ આ લઘુ ગ્રંથરૂપ ભંડારમાં ભર્યો છે. તેમાં કેવી અને કેટલી સૂક્ષ્મ બાબતોનો સમાવેશ કર્યો છે, તે બુદ્ધિવાન વાંચનારને સમજાશે.

આ ગ્રંથ વાંચવાથી વહેમી બની જવાનું નથી, પણ કેટલીક જરૂરી બાબતોનું અ-

વલોકનીં કરવાની શકિત આવેછે. માટે અનુભાવ્યા વિના મારા સુધારક બન્ધુઓ ગ્રંથની અવગણના નહિ કરે એમ આશા રાખું છું. અને તેટલાજ માટે અહીં મિ૦ **મણિલાલ નભુભાઇ દ્વિવેદીના** શબ્દો પ્રિય વાંચનારને સ્મરણ કરાવું છું.

"વસ્તુસંભાવના શકય અને અશકય એવા નિશ્ચિત ભેદ કરી બેસવું, એ સર્વજ્ઞતાનું કામ છે; પોતાની કલ્પનાને મળતી ન આવે તે બધી વાત અશકય એમ કહેવું, શોધક બુદ્ધિને હાંછારૂપ છે."

નામદાર કચ્છાધિપતિ મહારાજ મહારાવ શ્રીજીએ "બુશબુ કુમારી" નામના ગ્રંથની ૭૫ પ્રત ગ્રંથ છપાયા બાદ વગર માગણીએ માત્ર પુસ્તક જોઇને ખરીદ કરી છે; તથા આ "મેધાડમ્બર" યોગ્ય આશ્રય આપવા માટે ફરમાવ્યું છે; તેથી તેઓ બુદા-

વિંદના મારા પરનાં આભારોમાં વધારો થયો છે; માટે આ જગ્યાએ હું તેઓ નામદારનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું. તેમજ મારા મુરબ્બી અને સ્નેહીઓ તરફથી મને આ કામોમાં અમુલ્ય મદદ થઇ છે, તેથી તેમનો તેમજ કચ્છ—ભુજનગરની વૃજ ભાષાની પાઠશાળાના પંડિત રા. રા. પ્રાણજીવન મોરારજીએ આ ગ્રંથ શ્રવણ કરી, તે વિષે પોતાનો અભિપ્રાય લખી આપ્યો તેથી તેમનો પણ આભાર માનુંછું.

ભુજપુર—કચ્છ
તા૦ ૧-૯-૯૧ } જીવરામ અજરામર ગોર.

सटीक मेघाडम्बर.

કવિ જાડેજા શ્રી ઉન્નડજી કૃત.

મેઘાડંમ્બરની.

પદ્યાત્મક ટીકા.

---※---

મંગળાચરણ દોહરા.

ઉંકારાદિક શબ્દ જે,
વ્યાપ્યો સર્વ શરીર;
નમસ્કાર નર અંશને,
શંકરકે બલવીર. ૧

ગિરિ કૈલાસે એક દિન,
બન્યો બાગ સુખદાઇ;
ફળથી ઝાડ ઝુકી રહ્યાં,
વેલ વળી લપટાઈ. ૨

હંસ, મયૂર વાણી વદે,
વહે સુ ગંગા નીર;

कवि जाडेजा श्री उमड राच

मेघाडम्बर.

——:o:——

मंगलाचरण दोहा.

ॐकारजो शब्द यह,
सब घट बोलत सत्त;
कामारी कांसारिको,
अंश नरांय नमित. १

एक समे कैलास कह,
उपवन अति सुखदाय;
फल, दलसों तरू झुक रहें,
लता लगी लपटाय. २

विमल बानि विहँगम बकें,
पसरत गंगा नीर;

શીતળ, મંદ સુગંધ મય,
વાયૂ વહે સુધીર. 3

ત્રોટક છંદ.

કઇલાશ વિલાસથી શોભિ રહ્યો,
ભવનાથ સુ આસન ત્યાંજ કર્યો;
રૂંઢમાલ ધરી વળો ભાલ શશી,
શિર જૂટ જટા મહીં ગંગ વસી. ૧
નીલકંઠ, ઉરે અતિ નાગ રહ્યા,
ધરી અંગ વિષેજ વિભૂતો મહા;
અતિ આનંદથી અખિલેશ તહીં,
ડમરૂ વળી ડાક કરેજ લહી. ૨
કહિ દીન દયાળ સુભાગ્ય કરે,
નીજનો જન જાણી સુદ્રષ્ટી ધરે;
ભવનાથ અનાથ-સુનાથ કહુ,
ફરિ તેહ તણું શરણુંજ લહુ. 3

शीतल मंद सुगंधियुत,
त्रिविध बहत समीर. २

छंद त्रोटक.

कइलास विलासहि शोभ धरें;
शिव बेठत बाग बिछात करें;
शशि भाल बने रूँद्र माल धरी,
शिर झूट झटा मध गंग झरी. १
उर नाग बने कँठ नील मनो,
अँग शोभ भभूत भूतेश भनो;
अति आनंद रूप महेश तिहीं,
डमरू कर डाक डहक सही. २
कहुँ दीन दयाल निहाल करें,
अपनो जन जान सुहष्ट धरे;
भव भोर अनाथ-सनाथ सही,
अब उँनहडदास सरंन ल्ही. ३

સઘળી વધૂ સિદ્ધ તણી મળી છે,
વચમાં તનયા ગિરિની ભળી છે;
તેહ ફૂલિ શું વેલિ સુવર્ણ તણી, ૪
જગ—માત ભવાની એ રીત બણી;
ગતિ હંસ તણી ડીકતાંજ ધરે,
સતિ મુખથી રાગ મલાર કરે;
ધરિ રીતજ એ શિવ પાસ ગઇ,
અતિ અંગ ઉમંગિ ભવાનિ થઇ. ૫

દોહરા.

હશી શંભુએ સાદરે,
સન્મુખ આસન દીધ;
સખી સમેતે શૈલજા,
પ્રણામ પ્રીતે કીધ. ૧
કરજોડી વાણી વદે,
"હે પતિ મુજ પ્રાણેશ ?

तिहिं सिद्ध बिधु सिंगारि जु मिली,
मध शैल सुता लह शोभ भली;
मनु स्वर्न लता फलफूल धरी;
जग मंगल मात सुहास भरी. ४

गत चाल मराल लजावती है,
मुख राग मल्हार उचारती है;
इन भांत लिये शिव पास अई,
अति आनँद अंग उमंग दई. ५

दोहा.

शंकर हस आदर दियो,
सन्मुख आसन दीन.
सब सखियनतें बेठहैं,
पारवती परबीन. १
शैलसुता करजोर कह,
"सुनो पिय प्रानेश;

અખિલેશ્વર ! આરત હરણું !
ભય—ભંજન ભુતેશ !   ૨
કરવા ઉત્પતિ સ્થિતિ વળી,
લયને આપ સમર્થ;
સત, રજ, આદિક ગુણવિષે,
એક તમારો અર્થ.   ૩
શી પેરે વરસાદ પ્રભુ,
થાય સુ ગર્ભ ધરાય;
સંવત કયમ સૂકો પડે,
કહો મને ભવરાય ?"   ૪

ચોપાઇ.

"શિવા સુણો એ સૌ વિધિ સારી,
જેથી થાયે વરષા પ્યારી ?
સત્યાવીશ ચંદ્રની ચરણી,

मम जीवन मम नाथ हो,
मम प्रीतम महेश ! २
उत्पत्ति स्थिति लय करनकों,
तुम समर्थ हो देव !
सत, रज, तम, गुन तीनमें,
अहे तुमारो भेव. ३
बरषा किन बिध होत हे,
किन बिध गर्भ धरंत;
सूक सँवत क्यों जातहें,
मोहि कहो भगवंत. ४

चोपाइ.

सुनो भवानी सब विध सारी,
जिनतें बरषा होवत प्यारी;
चंद्र-विधु सत्तवीश हे भामा,

નામ આદિ અશ્વની બે ભરણી†
(તેમાં) જે જે ઘરૂણી ગરભ ધરેછે,
સાથી સમય મેઘ તે દે છે;
સતિ ? સુણો તેનાં કહું લક્ષણ,

---

† નક્ષત્રો સત્તાવીશ છે, તે ચાંદ્રની સ્ત્રીઓ ગણાય છે તેમના નામ, તારાઓની સંખ્યા અને આકાર નીચે પ્રમાણે:—

(૧) અશ્વનીના ત્રણ તારા છે, અને તેનો આકાર ઘોડાના મોઢા જેવો છે, (૨) ભરણીના ત્રણ ત્રિકોણાકાર, (૩) કૃત્તિકાના છ અસ્ત્રાના ફળને આકારે, (જેને ઝૂમખુ કહે છે) (૪) રોહીણીના પાંચ ગાડાને આકારે (જેને ગાડલી કહે છે.) (૫) મૃગશિરના ત્રણ હરણના મો-ઢાને આકારે (૬) આરદ્રાનો એક હીરા જેવો, (૭) પુનર્વસુના ચાર ઘરને આકારે (૮) પુષ્યના ત્રણ બાણને આકારે, (૯)

अश्विनि आदि नछत्रके नामा. १

तिनमें गरभ धरेहैं जेती,

समय पाय बरषा है तेती;.

देवी, सुनऽ तासके लछन,

અશ્લેષાના પાંચ ચક્રાકારે, (૧૦) મઘાના પાંચ ઘરના છાપરાને આકારે, (એને ગામુત્રિકાનો આકાર પણ કહે છે,) (૧૧) પૂર્વાફાલ્ગુનીના બે માંચડાને આકારે અને (૧૨) તેની સાથે ઉત્તરાફાલ્ગુનીના બે તારા મળવાથી તે ચાર મળીને પલંગના જેવો આકાર થાય છે, (૧૩) હસ્તના પાંચ પંઝાને આકારે, (૧૪) ચિત્રાનો એક મોતીને આકારે, (૧૫) સ્વાંતિનો એક પ્રવાળા જેવો એટલે જરા લાલ, (૧૬) વિશાખાના ચાર તોરણને આકારે, (૧૭) અનુરાધાના ચાર તારા જમતાં થાળી પાસે બળીદાન મૂકે છે તેવે આકારે પણ હાર જરા વાંકી હોય છે.

જેને જાણે કોક વિચિક્ષણ. ૨

કાર્તિક, માગશર, પોષજ, કહીયે,
માહા, ફાગણ, અર્ધ, ચૈત્રજ લહીયે;
સાડા પાંચ માસ દિન રાત્રે,
પંડિત લખતા જાયે પત્રે; ૨
એમાં ગર્ભ ધર્યો જો કયાંએ;
મૂળ દિવસ પણ ચોખો (જો)ત્યાંએ;
દિવસ તેરમો નિર્મળ થાએ,

---

(૧૮) જેષ્ટાના ત્રણ કુંડળના ત્રણ મોતીની હાર હોય તેવા, (૧૯) મૂળના અગિયાર સિંહના પૂછડાને આકારે, (૨૦) પૂર્વાષાઢાના બે હાથીના દાંત જેવા, (૨૧) ઉત્તરાષાઢાના બે માંચડાને આકારે (૨૨) શ્રવણના ત્રણ સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળની પેઠે ઉપરા ઉપરી છે, (૨૩) ધનિષ્ટાના ચાર મૃદંગને આકારે, (૨૪)

जांको जाने कोऊ बिचिछंन. २

काती, अघहन, पोष, कहीजे,
म्हा, फागन, अध चैत भनीजे;
साढे पंच मास दिन राती,
लिखते जावें पंडित पाती. ३
इनमें गर्भ धर्यो जब पेखो,
तिनथें निरमल पूर दिन लेखो:
त्रयोदशोवी निरमल होई,

શતભિષાના સો તારા ગોળ ચાળણી-ને આકારે, (૨૫) પૂર્વાભાદ્રપદાના બે મોટા માંચડાને આકારે અને(૨૬)ઉત્તરા ભાદ્રપદાના બે સરખા જોટાને આકારે છે, પણ બને ભાદ્રપદાના ચાર તારા મળવાથી ચોક જેવો આકાર થાય છે અને (૨૭) રેવતીના બત્રીશ તારા મોટા મૃદંગને આકારે છે.

ગર્ભ થર્યો તો જરૂર જણાય. ૪
.કારતક માંહી ગરભ ધરેજો;
આષાડે વરસા વરસે તો;
માગશરની શુદ એકમ દિવસે,
ઝીણાં વાદળ હીમજ વરસે. ૫
[જો] દિવસો ત્રણ નિર્મળ કહેવાય,
દિવસ તેરમો નિર્મળ થાય;
[તો] ખચીત તે દિન ગર્ભ થયો છે,
(એમ) પંડિત પ્રીત કરીને પોછે. ૬
લક્ષણ જે છે ગર્ભ થર્યાના,
પ્રકાર સાત કહું હું તેના;
રીત અગયારે વણસે નકી,
વરણવું તે પણ વિધિયે થકી. ૭
દોહરા.

ગાજ, વીજ, વાદળ, વળી,

तब निश्चे ग्रभ धरियो सोई, ४
काती मासहिं जो ग्रभ पावे,
तो अषाढ बरषा बरषावे;
मागसर सुद एकम दिन जानो,
झीनी बदली हीम बखानो. ५
तीन दिना निरमल्ल कहावे,
त्रयोदशी बी निरमल आवे;
तब निहचे ग्रभ धारियो जानो,
एती बिध पंडित पहिचानो. ६
गरभ धरनको लच्छन एहा,
सात प्रकारहुंते कहुं तेहा;
एकादशतें बिगरत होई,
बहुर कहों तांकी बिधि सोई; ७

दोहा.

१ २ ३
बादर गाजत बीजरी,

રવિ[૪] શશિ[૫] કેરાં કુંડ.

તૂટી જળધર[૭] હિમ[૧] પડે,

વાસવચાપ *પ્રચંડ. ૧

સાત રીત તમને કહી,

ગરભ ધર્યાની જેમ,

ત્રણ દિન જો ચોખા રહે,

દિવશ તેરમો તેમ. ૨

વાદળ વિણુંની વીજળી,

દિશ અવદિશપર[૨] થાય,

કરા[૩] પડે ધ્રુજે ધરા[૪],

રક્ત નભે વર્ષાય[૫]. ૩

વેળુ[૬] ઝાંખુ[૭] ઊડે અતિ,

---

* ઇંદ્ર ધનુષ.

चंद्र[१] सूरको[५] कुंड;
बादल फाटी हेम[६] पर,
इंद्र-धनुष[७] प्रचंड. १
सप्त प्रकार सुनाय तुम,
इनथें गरभ धरंत;
तीन दिना निरमळ रहे,
त्रयोदशो अवंत. २

बिन बादळ दामनि[१] दमक,
दिश अवदिश[२]पें जाय;
धरा[३] धूज[४] करहा परें,
रातड[५] बरसे आय. ३
उडे पाषाण[६] धुहर[७] अति,

તારા ખરે અનંત;
ગ્રહણ થાય શશિ સૂર્યનાં,
ઝાંકળ અતિ ઝરંત. ૪
એ અગ્યાર વિધિ થકી,
ગરભ તણો ક્ષય થાય;
એકે નહીં એમાં થકી,
વરસા વરસી જાય. ૫

નારાચ છંદ.

વદીજ જેઠ એકમે તે સાંજમાંહિ દેખિયે,
કહીંક વાદળાં કે વીજ ચમકાર પેખિયે;
ત્રીજેજ પો'રકે દિને. ત્રીજેજ તે કહાય છે.
જો વોજ બીજ ગર્ભ છે, તે વોજ મેઘ
થાય છે. ૧

[८]तारा बहुत परंत;

[९]चंद्र [१०]सूर्यको ग्रहन व्हे,

[११]ओस बोत आवंत. ४

एकादश प्रकार यह,

धर्यो गरभ गळजाय;

इनमेंथें एको नहि,

बरषा बरषे आय. ५

छंद नाराच.

दिनं सु जेष्ठ एकमं सु सांझ मांझ देखियं,
कहुं सु बादलंक बीज चंमकार पेखियं;
दिनं सु तीसरेक पौ'र तीसरे कहावहीं,
जितो सु बीज गर्भहे, तितो सु मेह आवहीं १

દોહરો.

ઉત્તરમાંથી આવશે,
એ વિચાર ઉર આણ;
મેઘ ગર્ભ જે દિશ ચડ્યો,
તે દિશ વર્ષે જાણ. ૧

ચોપાઇ.

ચંદ્રવાડ ને ગર્જણ થાયે,
વાસવચાપ[1] મેહ વરસાયે;
ખૂણા વાયવ્ય થકી તે આવે,
ગર્ભતણી એ રીત કહાવે. ૧
ચંદ્ર-કુંડ વળી વાસવચાપે,
વાદળ ગર્ભ મેઘ બહુ આપે;
બસેંમાં દિન ઓછા પાંચે,
મેઘ મંડળથી આવે સાચે. ૨

---

૧ ઇંદ્ર ધનુષ

दोहा.

उत्तर दिशतें आवहीं,
याको यही बिचार;
बादल ग्रभ जा दिशि चढे,
ता दिशा बरसें बार.* १

चोपाई.

चंद्रकुंड अरु गाज कहावे;
इंद्र धनुपको मेह जु आवे;
वाव्य कोनतें आवत होई,
इन प्रकार ग्रभ जानो सोई. १
चंद्रकुंड अरु बादल कहिये,
इंद्रधनुष ग्रभ मेहजु लहिये;
इकनत दिन पंचानुं पावे,
निश्चे मेघ मंडलथें आवे. २

---

* मेघ બાર છે.

છ માસને દિન પંદર જાતાં,
અભ્ર વિષે મે' અતિ વરસાતાં;
માવઠ્ઠિનો* મેઘ કહીજે,
બસેં બ્યાશી દિનપર લીજે. ૩
માસ નવેં દિન બારે જાણો,
થાય મેઘ સંશય નવ આણો;
ગાજ વીજ રવિકુંડ કહાયે,
માસ છઠે તો મેઘજ થાયે. ૪
ગરભ ધર્યો જે દિવસે હોયે,
સાત રીતમાંથી જો કોયે;
તેહ દિવસથી અણત્રી ગણિયે,
નિરખો હમેશાં લખતા રહિયે. ૫

દોહરા.

કૃતિકા પૂનમ કાર્તિકી,

---

* માવઠું.

षट मासहि दिन पंद्र कहावें,
आभा मंडल में बरसावे;
मावराठाको मेघ कहीजें,
द्रुसत ब्यासी दिनतें लहिजे. ३

नव मासहि दिन बारहिं जानो,
बरसा बरसें निहचें मानो;
गाज बीज सूरजकुंड कहियें,
छठे मास वे बरषा लहियें. ४

जा दिनथें ग्रभ बंध्यो होई,
सप्त प्रकारहितें कर सोई;
ता दिनथें गिननी गिनवावें,
नित देखे नित लिखते जावें. ५

दोहा.

कातिक पूनम कृत्तिका,

શશિથી જો ઉતરાદ;
લહો વિમળ વિદ્વાન તો.
અષાડમાં વરસાદ. ૧
કાંઇક ઊંચી આવતાં,
વરસા જેઠ જણાય;
નીચી કાંઇક નિરખતાં,
નભ+ શ્રાવણમાં થાય. ૨
બહુ ઉંચી નીચી રહે,
પ્રતિપદ[1] પોષજ જોય;
વૃશ્ચિક ઉદે સવારમાં,
વર્ષ ન નિષ્ફળ હોય. ૩
એક રાશિ રોહિણી શશી,

+ ભાદરવા. ૧ પડવો. પોષનાં પડવા-સુધી બહું ઊંચો કે નીચો રહે અને વૃશ્ચિક રાશીનો ઉદય પ્રભાતમાં થતો હોય તો વર્ષ નિષ્ફળ ન થાય.

इंदु ते उतरान;
मेघ अषाढ हि मासमें,
बिमळ सुनो बुधवान १
उची जो कुछ आवहे,
बरषा जेठ बनेह;
नीचीकों जो निरखीयें,
भादो श्रावन मेह. २
अत ऊची नीची रही,
पोषही पडवा जोय;
उदे वृश्चिक प्रभातमें,
निष्फळ वर्ष न होय. ३
चैतर सुदकी पंचमी,

પાંચમ ચૈત્રં શુદેજ;
ધાન્ય વેચીને ધન કરો,
કવિજન એમ વદેજ. ૪

આગળ શશી કહી આવતાં,
વરસા પણ જો થાય;
અનાજ તોપણ આકરૂં,
એ સે'જે સમજાય. ૫

હે? સુંદરી? સાંભળ હવે,
મેત્રમાળ ફળ જેહ;
ગર્ભ ધરે જેનો યદા,
તદા સુ વર્ષે તેહ. ૬

ચોપાઈ.

કારતક શુદ એકમથી મેળો,
પૂનમ અમાવાસ પછીભેળો[1];

---

૧ શુદિ ૧ થી ૧૫ સૂધી ૧૫ દિવસ અને સોળમી અમાવાસ્યા.

रोहिनि शशी इक राश;
अन्न बेचके धन करो,
कविजन कहत प्रकाश. ४

आगें चंद जु आवहैं,
अन मोंघो व्है जात;
जदपि मेघ-वृष्टि भई,
तदपि सुनो इक बात. ५

अहो ! सुंदरी ! अब सुनो,
मेघमाळ फल जोय;
जब याको ग्रभही धरे,
तब वरषा रित होय. ६

चोपाई.

कार्तिक सुद एकमतें कहियें,
सोई अमावास्या लग लहियें;

સોળ દિવસની ગણત્રી કરીયે,
ચાર ચાર દિન વેંચી ધરિયે. ૧
પડવો બીજ ત્રીજને આણો,
સુધરે ચોથી તો ફળ જાણો;
ગગન ગરજના વીજળી નિરખે,
જેઠ માસ વરસાથી હરખે. ૨
પાંચમ છઠને સાતમ કેવી,
સુધરે આઠમ ગીતજ એવી,
મેહ અષાડ મોર સ્વર કરશે,
મેઘ મંડાણ ગરજના સરસે*. ૩
નોમ દશમ અગ્યારસ જાણો,
સુધરે બારસ વિધિ ઉર આણો;
શ્રાવણ માહી બપૈયા બોલે,
ચોદિશિ વર્ષે દાદુર ડોલે. ૪

* સરસે-(પંચમિ-વિ.) સારી ગર્જનાથી.

दिन सोलहकीं गिनति कीजै,
चार चार तिथि बेचहि दीजै ॥ १
एकम द्वितिया त्रतिया देखी,
चोथि सुधारे तो फल पेखो;
अंबर गरजैं दामिनि दरसैं,
जेठ मास बरषा बहु बरसे. २
पांचम छठ सातम तिथि केसी;
आठम सुधरे तो बिधि एसी;
मेघ अषाढ मयूर घनराजैं,
मेघाडम्बर अम्बर गाजे. ३
नवमि दशमि एकादशि कहिये.
द्वादशि सुधरे तो बिध लहिये;
श्रावन मास बपैया बहके,
चहु दिशि बरसे दादुर दहके. ४

તેરસ ચૌદશ પુનમ કહિયે,
અમાવાસ એ રીતજ લહિયે;
(તો)ભાદરવામાં મે' બહુ થાયે;
અતિ રતિ દંપતિ વિષે જણાયે. ૫

દોહરો.

એક દિવસના સાત દિન,
નિઃસંશય છે એહ;
લક્ષણ ગરભ કહું હવે,
સુણો શૌનજા! તેહ. ૧

ત્રોટક છંદ.

કહિં કાર્તિક માસવિષે ઘનજો,[1]
અતિ પાંચ સુરંગ રચે કહિ જો;
એક શ્વેત પીળું વળી શ્યામ ઘટા,[2] ૧

---

૧ વાદળ. ૨ જથો-"ઘન-ઘટા"

त्रयोदशि चतुर्दशीकों जानों,
पूनम अमावास शुभ मानों;
भाद्रपदे वरषा बहु पावे,
दंपति रित अति प्रित बढावे. ८

दोहा.

एक दिवसके सात दिन
यामे संशय नांहि;
अब ग्रभ लच्छन कों कहों,
शैलसुता ! सुन ताहि. १

छंद त्रोटक.

कहुं कार्तिक मासहिमें बदला,
रँग पंच स्वरूप रचे जद'ला;
इक श्वेत पीत अरु स्याम घटा;

એક અભ્ર[3] ધનૂષ બનેજ અટા[4]
ઘનવાસ[5] સુરીતથી શોભિ રહે,
કહિં કોરૅભ રૂપ અનેક લહે;
નિરખો રૂપ એ જવ કાર્તિકમાં,
ચહુ માસ વસે કહોઁ તે તકમાં. ૨
દિન કાર્તિકના[6] કહું ચાર હવે,
વરસા ઋડત એકજ માસ કવે;
શુદ્ એકમથી ગણંત્રી ગણીજો,
અમાૅવાસ લગી નભની ભણિજો. ૩

દોહરા.

આઠમ એકાદિ શુદિ—
પાંચમ કાર્તિક સાર;
તે નિર્મળ જો હોય તો,

---

૩ આકાશ. ૪ મેહેલ. આકાશમાં વાદળાંના થતા (કલ્પિત) મેહેલો. ૫ આકાશ.

इक कुंबक कास बरंन असी. १

इन भांतज अंबर शोभ धरे,
कहु कोरंभ रुप अनेक करे;
जब कार्तिकमें वह रूप लहो,
बरषा बरसे चत्र मास कहो. २

दिन कार्तिकके अब चार कहें,
बरषा रित एकहि मास लहें;
सुद एकमथें गिनती गिनहो,
अमवास लगे अहकाश लहो. ३

दोहा.

कार्तिक सुदकी पंचमी,
अष्ट इकादशि जोय;
वह निरमल जो होत है,

---

१ वर्षादनी उभी शेरोने कुरंभ के कोरंभ (धुरता) कहे छे, बहुधा जे दिशामां ए कोरंभ देखाय छे, त्यां वर्षाद वरसतो होय छे.

વરસા લહો અપાર. ૧
ગાજ, વીજ, વર્ષાદથી,
જરૂર દુકાળ જણાય;
હે ! ગિરિવર-તનયા ! સુણો,
એ રીતે સમજાય. ૨
શુદ એકમ કે બીજનો,
આવે જો રવિવાર;
મેઘ બૂંદ વરસે નહિ,
સુણ હરિણાક્ષિ ! સાર. ૩

સવૈયા.

કાર્તિકની સુદ સાતમથી દિન,
આઠ લગી નભમાં દરશાએ;
કેતુ વળી કહિં ગાજ કે વિજળી,
સૂરજ-કુંડ કરા વરસાએ;

तौ बरषा बहु होय. १
गाज बीज वृष्टि भई,
निहचैं परे दुकारि;
एसी विध वह लीजियें,
सुन अचलेश कुमारि ! २
सुद एकम द्वतियानको,
रविवार आवंत;
बरषा बुंद न परतहे,
सुन मृगनयनी ! बात. ३

सवैया.

सखि ! कार्त्तिककी सुद सातमयें,
दिन आठहि पूनमलों दरसें;
धुमकेतु कहों पुछ तारे अरु,
कब सूरजकुंड कन्हा बरसे;

१ ઊચી શિખા (ધ્વજા) વાળા તારા અને બીજા નીચી શિખા (પૂછડા) વાળા તારા.

(એ)ચિન્હ બનેજ અકાશ વિષે તવ,
પક્ષી તળાવ સુકે તરસાએ,
છત્રનો ભંગ ને અન્ન મળે નહિ,
જીવ જંતુ દુખિ એ અરંસાએ. ૧

ચોપાઈ.

કાર્તિક વિદ એકમથી જોયે,
સાત દિવસ જો ચોખા હોય;
પ્યારી ! એહ સુણો કહુ જેનો;
અતિ વર્ષાદ ગુર્ણ એ તેનો. ૧
કાર્તિક વિદથી માંડીને જો,
બાર દિવસ નભ વાદળ છે તો;
અષાડ કેરા ત્રણ દિન વીતે,
આવે મેઘ અકાશ સુ રીતે. ૨

દોહરો.

જન પશુ કેરા યૂથમાં,

कहु गाजहि बीज अकाशहि मे,
सर नीर पंछी सबहे तुरसे;
अरु भाजत छत्र न अन्न मिले,
नन जीव्र सबे दुखहें अरसे. १

चोपाई.

कार्तिक बिद एकमथें पावें,
सात दिवस निर्मल नभ भावें;
सुनो भेद ए मानहु प्यारि !
तव बरषा रित होवत भारी. १
कार्तिक बिद नामहु कहाया,
दिन बारह दल बादल छाया;
तीम दिना आषाढ हु जावे,
घटा घुमंड करे घन आवे. २

दोहा.

नरपशुकों कछ रोग हुके,

ઉપજે રોગ દુઃખ હોય;
માસ માગસરની કહું,
સુણો વાયુ વિધિ સોય. ૧

ચોપાઈ.

જોવું શુદ સાતમથી જાણી,
છઠ સુધી એ ભેદ વખાણી;
જો પશ્ચિમનો વાયૂ વાયે,
નભ* વિદ આઠમ વર્ષા થાયે. ૧

વદ સાતમથી દશ દિન લહિયે;
પૂરવ વાયું દુકાળજ કહિયે;
અમાવાસ લગી દશ દિન સોયે,
હીમ પડે તો લાભજ હોયે. ૨

ચોદશ જેઠ તણી વદ થાયે.
ચતુરદિશે ઘન ઘટા છવાયે;
હીમ રહેલો જેટલા દિવસે,

* ભાદરવો.

सुख दुखे सहे शरीर;
सुनो मागसर मासमें,
कहों बिचार समीर. ४

चोपाई.

मागसर सुद्द सातमथें पेखो,
छठ लग एसो भेद सु लेखो;
पश्चिम दिशाको पवनहि सरसें,
भादो बिदकी आठम बरसें. १
बिद सातमथें दश दिन कावे,
पूरब वायू दुकाल दिखावे;
अमावास लग दश दिन ताई,
हीम परे तो भेद कहाई. २
जेठहि बिद चतुर्दशी कहावें,
मेघ घटाकर चहु दिशि आवे;
हीम जिते दिन मांहि रहावे,

તેટલા દિન વર્ષાદજ વરસે. ૨

દોહરા.

કુંજનયની ! હરિવંદનિ ! સુણ,
પોષ માસ ફળ જેહ;
સુદ એકમથી સાત-દિન,
વિગતે વર્ણવું તેહ. ૧
ગાજ, વીજ, વર્ષાદ ઘન,
ગગન વિષે જો હોય,
દિન સત્તાવિશ નભતણા,
ફોગટ ન પડશે કોય. ૨
પંદર દિન સાતમ પછી,
પશ્ચિમ વાયૂ, ઠાર†;
જેઠ સુદે દિન આઠમાં,
વરસે મેઘ મલાર. ૩

† હીમ.

तेते दिन बरषा बरषावे. २

दोहा.

कमलनेत्री? चंदबदनी! सुन,
पोष मास फल जान;
सुद एकम दिन सातलों,
तांका कहु फल मान. १
गाज बीज बरषा करे,
बादल जो नभ होय;
भादो दिन सतबीश लग,
बुंद न परहे कोय. २
सुद सातमथें पंदर दिन,
हेमाहि पछम समीर;
जेठाहि सुद हे आठ दिन,
बरषा बरसे नीर. ३

સવૈયા.

પોષતણી વિદ એકજ સાતમ,
બારસની વિધિ એવી બનાવે;
વાદળ કે કહિં વીજળી પેખિયે,
ત્રણ દિનો સુ અષાડજ જાવે—
આવે અતિ વરસા ધરણીપર,
અંબર ડંબર પૂર કુસાવે;
ઉનડ દાસનોં સ્વામિ ભણે ભવ—
ભેદ ભવાનિ પ્રતીજ બતાવે. ૧
કાર્તિકની સુદ બારસ કે વળી,
માગસરની સુદ દશમ લેખો;
પોષ તણી સુદ પાંચમને વળી,
સાતમ તે સુદ માહની પેખો;
માસજ ચાર વિષે દિન ચાર એ,

सवैया.

पोषहुकी विद एकहीं सातम,
बारसकी विथ एसी करावे;
जो बदरा कहु दामिनि देखत,
आषढके दिन तीन ममावे,
पीछे घनी बरषा बरसे धर,
अंबर डंबर छाइ रहावे;
उमड दासकरे स्वामि कहे.
शिव पारवती सम भेद बतावे. १
कार्तिककी सुद बारस को;
कइं मागसरकी सुद दश्शामि देखो;
हे सुद पोषकी पंचमि पूरन,
म्हा सुद सातम एसे हि लेखो;
मासांहि चारुमें ए दिन चार हि,

ગાજ સુત્રીજ કે ખું દજ દેખો;
ચારેય માસમાં ગર્ભ ધર્યો એમ;
પંડિત પૂરણ પેર પરેખો.[1]

દોહરો.

હે ! કમળાક્ષિ દેવી ? સુણ,
વચન અતિ સુખદાય;
મહામાસનું ફળ કહું,
ભાખે એમ ભવરાય. ૧

દોધક છંદ.

જો સુદ પાંચમને દિન જોયે,
વાદળ, સૂરજ-કુંડ સુ હોયે;
વીજળિ જો દિશ કોઇક દર્શે,
દિવસુ બાર અષાઢજ વર્ષે. ૧

---

૧ પરખો-પરીક્ષા કરો—જાણો.

गाजहि बीजहु बुंद बिशेखो;
गर्भ धर्यो तब मासहिं चारमे,
उभ्भडदास प्रवीन परेखो. २

दोहा.

अंबुज नयनी हे सखि?
बचन सुनो सुखदाय;
महा मासको फल कहों,
उभ्भड हरि गुन गाय. १

छंद दोधक.

म्हा सुद पांचमकी विध जोई,
सूर कुंड अरु बादल होई;
दामनि जो कितहुत दरस्से,
आषढ बासर वार बरस्से. २

કુંડળિયો.

સાતમ મ્હા સુદ બારસે,
દક્ષિણ વાયૂ વાય;
સત્તાવીશ અષાઢ દીન,
તો વર્ષા નહિ થાય—
તો વર્ષા નહિ થાય,
શુદિ શ્રાવણ છઠ આવે;
બમણી થાય ખરીદ,
ધાન્ય સૌ એકજ ભાવે;
મ્હા વદ પાંચમ દિને,
રહે વાદળ જો સાતમ;
વરસી બધો અષાઢ,
રહે વદ બારસ સાતમ. ૧

દોહરા.

સુદ આઠમ ફાગણ તણી,

कुंडलीओ.

म्हा सुद सातम द्वादशी,
दच्छिन वाय समीर;
बीस सात आषाढ दिन,
बूंद न परहे नीर;
बूंद न परहे नीर-
सरावन सुद छठ ताईं;
दुगनी होत खरीद,
पाड अन एक पठाईं.
म्हा बिद पंचमि मांह,
रहे बदला जो रातम;
सगरो बरस अषाढ,
दरस बिद द्वादशि सातम. १

दोहा.

फागन सुदकी अष्टमी,

જો વાદળ કંઇ હોય;
સારા સુભક્ષ સકાળ છે,
પૂર્ણમાસિ શુધ જોય.

હોળી વિષે.

---:o:---

ચોપાઇ.

વાયુ વિચાર હુતાસનિ કહેલો,
રહે દિવસ ઘડિ ચારજ છેલો;
ચાર ઘટિકા રાત ગયેથી,
(જે)જણાય વાયૂ દૃષ્ટિ કરેથી. ૧
ઉગમણો વાયૂ જો વાયે,
બીક અન્ય દળની ઉપજાયે;
સમીર ઉત્તરનો વરતાએ,
તીડતણો ઉપદ્રવ અતિ થાયે.

जो बदरी कुछ होय;
सुगाल बरस सुभक्ष कहे,
पूनम निरमल जोय. १.

हुतासनि विचार.

चोपाई:

वायु हुतासनि कोहि विचारा,
दिन घटि जब होवंतहे चारा;
रेन घटिका चारहि जावे,
तास समे जो समीर रहावे. १
पूरब बात लगे पर पंका,
परदलको बहु पावत संका;
उत्तर वायु करे झकाझोर,
सकंप किगार करैं सब थोप. २

આથમશે હો 'અતિ સુખ દાયક,
ઘર ઘર કરશે મંગળ વાયક;
દક્ષિણ પવન હોયછે જ્યારે,
રોગ થકી દુખ ઉપજે ત્યારે. ૨

ચતુર દિશાનો વાયૂ વાયે,
પ્રલય કાળ પૃથવી તવ થાયે;
નૃપ રૈયત સૌં પીડા પામે,
તેમાં સંશય કરો ન આમે.' ૪

દોહરા.

કોકિલસ્વરિ! તુજને કહ્યું,
ચૈત્ર માસ ફળ જેહ;
કવિ ઉંનડ ભાષા ભણે,
ભાવતિ ભવ મન તેહ. ૧

ત્રોટક છંદ.

સુદ એકમ વાદળ ચૈતર છે,

---

૧ આમે—ફોકટ—ખાલી.

पश्चिम समीर अति सुख दाई
घर घर मंगळचार कराई;
दक्षिन दिशाको पवन सुजोई,
रोगहिते कर दुखवत होई. ३

चारहि दिशको पवन झकोरे,
प्रळयकाळ पृथवी तब होवे;
राजा प्रजा दुःखी सब कोई,
यामें संसय जीन करनोई. ४

दोहा.

हंस गवनि, पिकबयनि सुन,
चैत्र मास फळ जान;
दास उनड भाषा भने,
शंकर के मन मान. १

छंद त्रोटक.

सुद एकम चैतर है पदरा,

બન્ની જોર બહુ સ્વર મેડુકતે;
સુદ બીજ વિષે દળ વાદળ છે,
થઇ બાજરી સંબર તો અતિશે. ૧
સુદ ત્રીજ તણા તલ્લમાં ન મણા,
સુદ ચોથ કરે ચકચાર ઘણા;
સુદ પાંચમ ચોખિ નથીજ જદા,
નિશચેય દુકાળ પડે છે તદા. ૨
(જો)વનબૂંદજ પાંચમ રોહણીમાં,
(તો)વનબૂંદ વિનાસુ અષાડજ ત્યાં;
ઘન સાતમ આદ્રવિષે વરસે,
ઘનથી નવ શ્રાવણ તો હરષે. ૩
નવમી સુદ પાણી પડે પુષમાં,
તવતો ન મલ્લાર કરે [1]નભમાં;
જવ પૂનમની ચિતરા વરસે,

---

[1] ભાદરવો.

उपजे सु जुहार बंकें ददरां;
सुद बीजहि बादल अंबरहें,
बहुधा भइ बाजरी संबरहें. १
सुद तीजहिके तिल होत मने,
सुद चोथ करे चकचार घने;
सुद पंचमि निर्मलना जबहीं,
निहचें जु दुकील परे तबहीं. २
सुद पंचमि रोहनि बुंद घना,
तब जात अषाढ सुमेघ बिना;
सुद सातम आर्द्राहि मेघ परे,
तबहु महि श्रावन बूंद धरे. ३
सुद नोमि पुषं घर पानि परे,
तब भाद्रपदो न मलार करे;
सुद पूनम और चित्रा बरसे,

તવ આંશુ વિષે માહ ના સરસે.૪

દોહરો.

કાર્તિક માસ વિષેજકો,
ગરભ ધરે નક્ષત્ર;
તવ પંડિત મુખ એમ વદે,
મેઘ અષાઢ સુમિત્ર ! ૧
સુદ પાંચમ ચૈતર તણી,
સપ્તિ નોમ લખી લેજ;
પડે પૂનમે પાણિ તો,
ગરભ પાત કરી દેજ. ૨
જેઠ તણી સુદ બીજની,
વીજ ગર્જના થાય;
હીણુ વર્ષ તો થાયછે,
એ સહજે સમજાય. ૩
વીજ થાય રોહણિ વિષે,

पुनि आशुय होवत ना घरसे ४

दोहा.

कार्तिक मासहिमें कहों,
नछत्र गरभ धरंत;
मेघ अषाढहि मास हे,
पंडित यौंहि पढंत. १

चैतर सुदकी पंचमी,
सप्त नाम लिख लेहु;
पूनम मेघहु परंतहे,
गरभपात कर देहु. २

जेठ सुदि द्वितियानको,
गाज बीज घन होय;
हीन बर्ष सब होतहे,
यह जानो जो कोय. ३

रोहनि दामनि दमकहे,

ફુહાડી ભીતર દિન;
હોય ગર્ભ તો તે સમે,
વરસાં થાય પ્રવીન ! ૪
ચૈત્ર માસ વિદ પક્ષમાં,
આઠમ ચૌદશ જેહ;
દક્ષિણ વાયુ વાય તો,
અપાર વરસે મેહ. ૫
કૃષ્ણ પક્ષ વૈશાકમાં,
આઠમ બારસ જાણ;
જેટલા વાદળ નભવિષે,
તે સમ મેઘ વખાણ. ૬

बहुतर दिवस निंकाल;
ऊपरांत जो गरभ हैं;
होवत वरषा काल. ४

चैत्र मास पख कृष्नमें,
अष्ट चतुरदशि आन;
वायु दक्छन वाय है,
अनहद मेघ बखान. ५

मास बैंशाख जु कृष्न पख,
आठम द्वादशि एह;
जेते बदला नभ चढे,
से तो वरषे मेह. ६

અખાત્રીજ વિષે.

સોરઠો.

અક્ષયત્રતિયાનાજ,
વાયૂ તણો વિચાર જે;
હે ! હરિણાક્ષિ ! આજ,
કંજ વદનિ ! તુજને કહું. ૧

ચોપાઈ.

અખાત્રીજની મોટી પરોડે,
સમીર વહે તે ઉરમાં જોડે;
ચાર ઘડી રે'છે જવ રાત્રી,
(ત્યાંથી)પૂર્ણ ઉદે સૂરજ તત્ર ખાત્રી. ૧
જોવો પવન સમય તે ન્યાળી,
દિશ દિશ કેરો ભેદજ ભાળી;
ઊગમણો જો અતિસય વાયે,

अखात्रीज विचार.

सोरठो.

अखात्रीज सु आन,
वायूको जु विचार यह;
मृगनयनी! सु मान,
कमलवदनि! तोसों कहों. १

चोपाई.

अखात्रीजकी बडी फजरमें,
पवन लगे सो राजनजरमें;
रैन घटी जब रहवें चारा,
सूर उदे लग दहे सारा. १
तास समयको वायु निहारें,
दिश दिंशाहीको भेद विचारें;
पूरव पवन करे झकझोरा,

(તો) ધાન્ય તૃણ સૌ સૂકાં જાયે. ૨
પવન ખૂણું અગ્નિનો થાવે,
નવાણુંમાં નહિ નીર આવે;
દક્ષિણ કેરો વાયુ જામે,
અનવિણ પ્રાણી પીડા પામે. ૩
નૈઋત કેરો વાયુ સુહાવે,
નીર નવાણંવિષે બહુ આવે,
પશ્ચિમ પવન વાત જે વરણી,
સુકે નહિ જળવિણ કહિ ધરણી. ૪
નિશ્ચય કંઈ ઉરમાં નવ થાયે,
નહિં દુષ્કાળ સકાળ કહાયે;
વાવ્ય ખૂણુનો વાયૂ હોયે,
એકાકાર અભ્ર[1] ઘન[2] સોયે. ૫
ઘાસ ધાન્ય સૌ અણુહદ નિપજે,

---

૧ આકાશ. ૨ વરસાદ.

अन ग्रेनं धन सूकत सब ढोरा. २
आग्नकोनको वायू आवे,
कूप तलाव न जलको पावे;
दच्छिन दिशाको वाय सधीरा,
अन बिन जंतु लहै बहु पीरा. ३
पवन कोन नरूतको आवे,
समग्र नवान नीरको पावे;
पश्चिम दिशाको पवन जु बरनी,
जल बिन कब सूके नहि धरनी. ४
आधा बीघा करो बिचारा,
ना दुकाल ना होत सुगारा;
वायव्य कोनको पवन बिचारो.
जलधर अंबर एक निहारो. ५
अन धन अन सब अनहद होई,

ત્રિતિ અતિ પ્રાણિ ઉર ઉપજે;
આવે ઉત્તર વાયૂ જ્યારે,
નીર સમાય નવાણુ ન ત્યારે. ૬
ખગમૃગ આદિ કલોલજ કરતા,
નૃપ રૈયત સૌ સુખથી ફરતા;
ઇશાન વાયૂ વાયે જ્યારે,
ઉંદર તીડ બગાડે ત્યારે. ૭
રહ્યો સમીર બધે જવ સ્થીર;
ફળ કહું છું સુણજો ધરી ધીર;
તો મરકી કે હોય લડાઇ,
છત્ર ભંગ સુખ જાય વડાઇ. ૮
ઉગરે કોઇ અભક્ષો ભક્ષી,
ઇશ્વર તે ન બતાવે અક્ષી;
એ વિધિ અક્ષયત્રતિયાની જે,
ઇશ્વર સાનિદ્ધ કહિ છે મેં તે. ૯

जीव हि जंत अंस सब कोई;
उत्तर दिशाको पवन जु आवे,
नदी तडाग[1] न नीर समावे. ६
पशु पंखी सब करत कलोले,
राजा प्रजा सुखी सब डोले;
पवन इशान सुलग्गे जबही,
मूस सलभ बिगारें तबही. ७
थंभ पवंन रह्यो जब थीरा,
सब अकाशको कहे शरीरा;
तब विग्रह कां होवत रोगा,
छत्रभंग दुख पावत लोगा. ८
अभख भखे उगरे नर कोई,
प्रभु ने नयन दिखावहु सोई;
अखात्रीजकी बिध ए आंखी,[2]
ताके देव निरंजन सांखी. ९

---

[1] તળાવ. [2] ઇંડી (પંજાણી)

દોહરા.

અખાત્રીજના દિવસનો,
રવિ આથમતી વાર;
નિશાન તે સ્થાનક કરી,
તેહ કરો નિરધાર.* ૧
શશી આથમ તે સમે,
જગ્યા જોવી તેહ;
હોય ઈંદુ જો ઉત્તરે,
તોજ સકાળ સનેહ. ૨
ઉપરા ઉપરી આવતાં,
થાય સુકાળ દુકાળ;
દક્ષિણમાં દેખાય તો,
નિશ્ચય પડશે કાળ. ૩

---

* અખાત્રીજને દિવસે સૂર્ય આથમે ત્યારે તે ઠેકાણું; અમુક જગ્યા, ઝાડ, વગેરેથી નક્કી કરવું. પછી બે ત્રણ ઘડી રહીને ચંદ્ર આથમશે, ત્યારે તે જગ્યાએ જોવું, જો ચંદ્ર, સૂર્ય

दोहा.

अखात्रीजके दिवशाको,
सुर अस्त जब होय;
तास ठोर नीशान कर,
निश्चे कीजे सोय. १
चंद अस्तके समयमें,
देखीजे वेठोर;
शशी होत उतरादमें,
वेसुगालको जोर. २
जोई शिरपर आवहें,
होत सुगाल दुकाल;
जो आवे दछनादको,
केवळं परहें काल.

था उत्तरमां आथमे तो सकाळ, उपरा उपरी थाय तो समान अने दक्षिणे आस्त थाय तो दुकाळ जाणवो.

ચોપાઈ.

આવે અખાત્રીજ દિન જયારે,
પૂળ નક્ષત્રનો જણાય ત્યારે;
આવે છે કૃતિકા જો કદા,
સમાન વર્ષ થાય છે તદા. ૧
રાત દિવસ જો આવે રોહણિ,
કરે સકાળ તદા મન મોહણિ;
આવે મૃગશિર દુકાળ જાણો,
એ ફળ અખાત્રીજ ઉર આણો. ૨

દોહરા.

અગ્યારસ આષાડ સુદ,
"દેવપોઢની" નામ;
સોમ, શુક્ર, ગુરૂ, આવતાં,
થાય સકાળ તમામ. ૧

चोपांई.

अखात्रीजको दिवसहु आवे,
नछत्रको फल जान रहावे;
कृतिका आवतहे जो कबही,
बरस समान होतहे तबही. १
रोहानि आवत हे दिन रेना.
होत सुगाळ अति सुख चेना;
मृगशर आवे तबे दुकाला,
अखात्रीजको फल यह बाला! २

दोहारा.

सुद अषाढ एकादशी,
"देवपोढनी" देख;
सोम, भृगु, गुरु, आवहि,
होत सुगाळ सु पेख. १

આવે મંગળ, મંદ,[1] રવિ,
તો દુકાળ દેખાય;
સુદ પાંચમની વીજળી,
કરે સકાળ સહાય. ૨

આઠમ સુદ આષાઢની,
રવિ આથતી વાર;
બુંદ પડે તે સમય તો,
સૂખદ સકાળ અપાર. ૩

વિદ અષાડની આઠમે,
ઇંદુ ઉગતાં[2] વાર;
દ્વાદશ ગજ વાદળ વિષે,
તો સકાળ નિરધાર. ૪

---

૧ સની. ૨ અષાડ વદિ આંઠમની ગઇ-રાત્રે ઉગતા ચંદ્રને જોવા ખેડૂત, વ્યાપારી વગેરે લોકો મેદાનમાં જાય છે, તેને "ભાંડો" કહે છે.

सुनि, रवि, मंगल आतहे,
तबे दुकाळ दिखांय;
सुद पांचमकी दामनी,
करत सुगाल कहाय. २
सुद अषाढकी अष्टमी,
सूर अस्त जब पाय;
बूंद परे त्या समयमें,
सुख सुगाल उपजाय. ३
विद अषाढकी अष्टमी,
चंद उदें ता बार;
गत्त द्वादश बदलानमें,
देखत भयो सुगार.

પૂનમ વિષે.

ચોપાઇ.

માસ બારની પૂનમ જેવી,
વર્ણવિ કહું તમોને તેવી;
ચૈત્ર પૂનમે ચિત્રા હોયે;
ચોખો હોતાં વિધ શુભ જોયે. ૧
કદાચ વાદળ અભ્રે દીસે,
તો અરધો વરસાદજ વરસે;
થાય કદાપી ચંદ્રગ્રહણજો,
ઉલકાપાત આદરે તેનો. ૨
હાથ પંદર દશ ભાંડો[૩] દેખે,
તો એ વાતે શુભ કરી લેખે;
નહિતો કણ સંચેહ બહુ કીજે,
પાંચે માસે લાભજ લીજે. ૩

---

૩ "ભાંડો" એટલે વાદળથી ઢંકાયલા ચંદ્રનું ઉગવું.

पूर्णमासि बिचार.

चोपाई.

पूनम बरनो मासहि बारा,
सुनो भवानी बचन हमारा;
चैत्र मासकी पूनम चित्रा,
होत निर्मळी तो बिध मंत्रा. १
बादल अंबरमांह रहावें,
आंधी बरषा तब बरसावें;
चंद्रग्रहण जो होवत कबही,
करे सु उलकांपात सों तबही. २
मांडो हाथ पंदर दश देखे,
तबे बात ए शुभकर लेखे,
नांतर धान संग्रहो कीजे,
मास पंचमे लाभ सु लीजे. ३

પૂનમ વૈશાખિયે વિશાખા,
ચોખી ભલી ભેદ એ ભાખ્યા;
કાજે નહિતો ધાન સંગ્રહો,
ત્રીજે માસ લાભ પૂરણ લ્યો. ૪
જેષ્ઠા જેઠ પૂનમે આવે,
ચોખી હોતાં સુખ ઉપજાવે;
નહિતો રાખો ધાન અતિસે,
ચોથે માસ લાભ શુભ દીશે. ૫
અષાડી પૂનમ ઉત્તરાષાઢા,
આકાશે વાદળ જો ગાઢા;
ગાજ વીજને ઘટા વધારે;
ધાન્ય વેંચીને ધનજ ધારે. ૬
શ્રવણ શ્રાવણી પૂનમ આવે,
સુખદ અભ્ર વાદળાં સુહાવે;
જલદ જઇ વરસે દશ દિશે,

वैशाख पूनम आवे विशाखा,
निरमळ भली भेद ए भाखा;
नांतर संग्रह कीजे धाना,
मास तीसरे लाभ बखाना. ४
जेठ पुनमे जेष्टा जानो,
निरमलि हेतो अति सुख मानो;
नांतर धान राखिजें भारो,
चौथे मासे लाभ हे सारो. ५
अषाढ पूनम उतराषाढा,
अंबर बादल अतिशय बाढा;
गाज बीज अरु बंब बढावें,
धान बेंचके धन्न करावें; ६
श्रावन पूनम श्रवन सुहाई,
बादल संजुत नभ सुखदाई;
मेघ दशों दिश वरसे आई,

સોંધો ધાન્ન અતિ ત્રિમાસે. ૭
પુર્વાભાદ્રપદ્દી ભાદરવે,
વાદ્દળ સહુજો નભ શોભાવે;
અન વેંચીને ધન્નજ કરિયે,
ભાદરવે એ વિધ્ય આચરિયે. ૮
અશ્વનિ આવે પૂનમ આશુ,
ચોખી હોતાં ચિન્હજ ખાસુ;
કાર્તિક પૂનમ કૃતિકા હોતાં.
નિર્મળ છે સુખદાય.જોતાં ૯
હોય માગસર પૂનમ મૃગશાર,
વિણ વાદ્દળ તો અન.ઉપજે ઘર[1];
પૂનમ પોષ પુનરવસુ જાણો,
તેનો ભેદ પંડિત પિછાણો—૧૦
દીસે વાદ્દળ દિવસ બીજે,
રવી ઉદય નભ રક્ત લખીજે;

૧ પૂર્વા.

मासँ तीसरें अन सस्ताई. ७
भादों पूर्वभाद्रपद होई;
वादळ संजुत मोभत सोई;
अन्न बेचके धनकों लीजें.
एसी बिध भादोमें कीजे. ८
आशू पूनम अश्वनि आवे;
निरमळ हेनो अन उपजावे;
कार्तिक पूनम कृतिका होई,
अति निरमळ सुखदायक सोई. ९
मागसर पूनम मृगसर होई,
बिन बादल अन उपजे सोई;
पोष पूनमे पुनर्वशु आनो;
तांको भेद पँडित पहिचानो. १०
दिन दूसरे बादल देखो;
सूर उदे नभ लाल परेखो;

વરસા ઋતુ અતિ ભંલી ભણાયે,
સ્વર મેડુકે[૨] વન ગર્જ સુણાયે. ૧૧

માહા પૂનમે મઘ્યા જ્યારે,
ચોખે ચંદ્ર મેઘ છે ભારે;

ઉતરા ફાલ્ગુન ફાગણ વરશે,
બુંદ વિમળ વરસા બહુ વરશે. ૧૨
વીજ ગર્જના બુંદ પડે છે,
ચીજ બધાના ભાવ ચડે છે;

બારે માસ તણી પૂનમ જે,
જાણો જુગતે વર્ણવિ મેં તે. ૧૩

દોહરા.

અમાવાસ ફાગણ તણી,
અભ્ર ઘટા પચરંગ;
સુધરે ચાતુર માસ બહુ,
ગરભ ધરે તે સંગ. ૧

---

૨ દેડકાં.

बरषाकाळ गंहर घन गहुके,
बरषा बरसे दादुर दहके. ११
म्हाकी पूनम मघ्घा होई,
शशी विंमल वरषा अत जोई;
फागन उतराफाल्गुन फूले,
विमळ बूंद वरषा अन्त झूले. १२
गाज बीज अरु बूंद परेहैं,
सब मोंघी वे जिनस करेहैं;
बार मास पूनमं परखीजें,
दास उनड हरि समरन कीजें. १३

दोहा.

अमव्वास फागंनकी,
पंचरुपि बदलान;
मास चार सूधरें महा,
प्रभ धरहं गुनवान. १

ચૈત્ર વિષે નવ એ ભલા,
વાદળ જેહ વિરૂપ;
હાતા તેહ દુકાળ છે,
કથે એમ કવિ ભૂપ. ૨
શુકલ પક્ષ વૈશાક ઘન,
ગર્જે વીજળી થાય;
ઊપજ અતિસે અન તણી,
વરસ અતિ સુખદાય. ૩
ઇશાને શુદ જેઠમાં,
જો વીજળી દેખાય;
તો ચોમાસે ચારમાં,
મેડુક અતિ મલકાય. ૪
બારસ શુદ કાર્તિક તણી,
માગસર દશમી દેખ;
પોષ તણી શુદ પંચમી,

चैत्र मांस चाहें नहीं,
पंचरूपी बद्लान;
जब कदाचहीं होतहै,
सुनों दुकाल सुजान. २
शुद वैशाख जु मासमें,
गाजवाजि घन होय;
नीपत अन धन धानकी;
सूधरे वरसा सोय. ३
जेठाहि सुदं ईशानमें,
जब चपला चमकंत;
चैत्र मास चत्र मासमें,
दादुरिया दमकंत; ४
कार्तिक सुदकी द्वादशी;
पुष शुद पंचमि जान;
मागसर शुदकी दशमी,

મ્હા શુદ સાતમ પેખં. ૫
વીજ ગર્જના મે' વળી,
પંચ રંગી ઘન જોય;
તો ચોમાસે મેહ થઇ,
નિપજે કણ ગ્રભ સોય, ૬
ચૈત્ર તણી એકમ[1] દિવસ,
જો આવે રવિવાર;
તો વાયૂ અતિ વાયછે,
સુણ હરિણાક્ષી! સાર. ૭
મંગળથી મરકી અતિ,
શશી સુત× આવે કાળ;
શુક્ર, સોમ, ગુરૂ, આવતાં,
થશે સુભક્ષ સકાળ. ૮
દિવાધીન ગતિ થકી,
જો આવે સનિવાર;

---

૧ શુદી. ×બુધ.

म्हा सुदं सप्तमि मान.   ५
गांज, बीज, बरषो, करे,
पंचरूप बदलान;
चार मासमे मेघ व्हे,
अन उपजे ग्रभमान.   ६
चैत्र मास अेकम दिना,
रविवार जो आत;
बायु अतिशय चात हे,
सुन मृगनैनी! बात.   ७
भोम रोग भयकार कर,
बुध दुरभक्ष दुकाल;
सोम, गुरु, शुक्र, आतहैं,
होत सुभक्ष सुगाल.   ८
दैव जोग कर देतहे;
शनिवार आवंत;

છત્ર ભંગ જને નાશ થઇ,
વિણ જળ જીવ જનાર. ૯

આઠમ જે વૈશાખની[૧],
જો વાદળ નભ હોય;
જામ પ્રથમ, જેઠે તદા,
વરષા અતિસય સોય. ૧૦

બીજે પો'ર, અષાડમાં,
શ્રાવણ ત્રીજે જામ;
ચોથે ભાદરવે થશે,
એ વિધિ વરસે ભોમ!*

સંવત વસુ[૮] રસ[૬] અષ્ટ[૮] શશી[૧],
વૈશાખે ઉરધાર;
શુક્રવાર વિદ ત્રીજનો,
"મેઘમાળ" અવતાર ૧૨

૧ શુદિ. × પુષ. * ભાગા-સ્ત્રી

प्रजा-नाश छत्र भंग—व्है,
जल बिन जंतु जरंत. ९
मास बैशाख सु अष्टमी,
बदला होत अकाश;
प्रथम पो'रमें होतहै,
बरषा जेठहि मास. १०
दूजे पो'र अषाढमें,
तीजे श्रावनु मास;
भाद्रपदो चौथे भयो,
इन विध बरष अवास. ११
संवत अढारहि अडसठा,
मास बैशाख बिचार;
बिद त्रीजहि भ्रगुबारको;
"मेघमाळ" अवतार: १२

યંત્રરીતિ.

દોહરા.

યંત્ર એક કહું છું હવે,
જેથી સરવ જણાય;
વરસ સકાળ દુકાળનું,
ભલું ભવિષ્ય ભણાય. ૧

યંત્ર વિષે અક્ષર લખો,
નિશ્ચય સંવત નામ;*
જે અક્ષર પર આવશો,
પાંચ ભેળ તે ઠામ. ૨

સાતે તેને ભાગતાં,
બાકી શેષ રખાય;
છ, એક, બધતા જો રહે,

---

* નવું વર્ષ જ્યારે બેસે તે સમયના વે-
ળા લગ્નને તેનું નામ ઠરાવે છે, તે નામનો પ-
હેલો અક્ષર આ યંત્રમાં જોવો, તેની જોડે

अथ यंत्र वीधि.

दोहा.

एक यंत्र अब उच्चरों,
जामें सब शुधि पाय;
बरष सुगाल दुकालकी,
आगम देत कहाय. १

यंत्र मध्य अक्षर गिनो,
बरष नाम ठहराय;
अंक जिते गिनती गिनो,
यामें पंच मिलाय. २

सप्त भाग ले कीजियें,
जेते उबरे जाय;
षट एक हि जो बढत हें,

જે સંખ્યા લખી હોય તેમાં પંચ મેળવી સાતે ભાગતાં જેટલા વધે તે પ્રમાણે સકાળ દુકાળ ઉપર મુજબ કહેવાય છે.

સમધ્રાંરૂણ કહેવાયં. ૩
શેષ વધે ત્રણ પાંચ તો,
ભુંડા પંડે દુકાળ;
વધે ચાર કે બે વળી,
ઉપજે સુખદ સકાળ. ૪
સુન્ય-સાત વધશે જદા,
સૂનું થાય ખચીત;
કવિ ઉંનડ ભાષાં ભણુ,
સમજે સદ પંડીત. ૫

बरषा सम तब होय.   ३
पंच तीन बाढे तबै,
दुरभख परे दुकाल;
दोउ चार बाकी रहे,
भयो सुभक्ष सुगाल.   ४
सात सुन्य बाढे जबै,
होत सुंन मुन गुंन;
दास उनड्ड भाषा भनै,
जानतहैं बड मुंन.   ५

તે યંત્ર.

૧ અ	૯ ઊ	૧૭ ચ	૨૫ પ
૨ વ.	૧૦ ન	૧૮ ગ	૨૬ ઝ
૩ ઇ.	૧૧ સ	૧૯ ઉ	૨૭ ટ
૪ ર.	૧૨ ળ	૨૦ ક	૨૮ ભ
૫ હ.	૧૩ લ	૨૧ ઠ	૨૯ ણ
૬ મ.	૧૪ ખ	૨૨ ઙ	૩૦ પ
૭ ત	૧૫ બ	૨૩ ડ	૩૧ ઘ
૮ ય.	૧૬ થ	૨૪ છ	૩૨ ય

यथा यंत्र.

१ अ	९ ऊ	१७च	२५प
२ वं.	१०न	१८ग	२६झ
३ द.	११स	१९उ	२७ट
४ र.	१२ज	२०क	२८भ
५ ह.	१३ल	२१ठ	२९ण
६ म.	१४ख	२२फ	३०ध
७ तु.	१५ ब	२३ड	३१इ
८ थ.	१६घ	२४छ	३२य

કુંડળિયો.

ગણિને અંકો માંડતાં,
ગણત્રી અંક ગણાજ;
સમજ પડે છે અગમની,
ખરી લહો મન ખોજ;
ખરી લહો મન ખોજ--
તોજ ઇશ્વર ધરિ પાસે;
વરસ નામ ઠેરાવી,
લહો કરતાં મન આશે;
રહિ કૈલાશ નિશંક,
ભવે તે ભાષા ભણીને;
હીમ-સુતા સહ હર્ષ,
જંત્રના અંક ગણિન. ૧

સમાપ્તિ વિષે છપય.

શંકર દેવ સુજાણ,

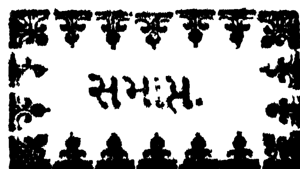
कुंडलीओ.

अंक जंत्रको आनियें,
गिनती अंक गनेव;
विषम सुगमकी सुध परे,
भलो लहत यह भेव;
भलो लहत यह भेव,
देव अंतरगत साखी;
बरष नाम ठहराय,
लिखें पंडित अभिलाखी;
कहे उंनड कैलाश,
रहे शंकर बिन शंका;
हीम सुता धरहरख,
(सो) आन जंत्रहके अंका. १

पुनाहुती--छपय.

शंकर देव सुजान,

ભવે મુખ અમૃત ભાખ્યું;
ગિરિજા સહુ સંવાદ,
વાદ કરી હૃદયે રાખ્યું;
મેહ તણા મંડાણ-
તણી વિધિ સરવે જાણે;
પૂજનીક જગ તેહ,
વિશ્વમાં નામ વખાણે,
એવોજ અર્થ પરમાર્થથી,
ભવ ભવાનિ કીધું વરણ;
કવિ તેહ તણું સરણું લહે,
જય! જય! હરણે! સંકટ હરણ! ૧

भवं मुखं अमृत भाखे;
पारवती संवाद,
याद कर हृदये राखे;
जिहि बिधि बरषा होत,
ताहिकी सब शुधि पावे;
सब जन पूजे ताहि.
जक्तमें नाम रहावें;
एसो सुभेद परमार्थ कर,
भव देवी सब किय बरन;
अब दास उनड सरने अहे,
जय! हर! हर! संकट हरन! १

કવિ શ્રી ઉનડજીનાં ગ્રંથો.

(પાછળથી મળવાથી અહીં દાખલ કર્યાં છે)

કવિ શ્રી ઉંનડજીનાં રચેલાં કે ભાષાંતર કરેલાં નીચે પ્રમાણે શાસ્ત્રો, આખ્યાનો, આખ્યાઈકાઓ અને સ્તુતિઓ વગેરે વ્રજ ભાષામાં કવિતારૂપે કરેલા ગ્રંથો શોધ કરતાં આજસુધીમાં અમારા જાણવામાં આવ્યાં છેઃ—

(૧) મહાભારત(નાં અઢી પર્વ—સભા, વન અને વૈરાટ—અરધું). (૨) શાલીહોત્ર.(અશ્વ) શાસ્ત્ર. (૩) પંચોપાખ્યાન. (૪) એકાદશસ્કંધ. (૫) પ્રુશાણુકુમારીની વારતા. (૬) મેનકુમારની વારતા. (૭) વરાહની વારતા. (૮) જ્યોતિષ ગ્રંથ. (૯) ભગવદ્ગીતા. (૧૦) ભગવત પીંગળ. (૧૧) અષ્ટાવક્રગીતા (૧૨) મેઘાડમ્બર. (૧૩) મુદગલ આખ્યાન. (૧૪) વાસ્તુશાસ્ત્ર (રાજ વલ્લભ)નો સાર. (૧૫) નીતિ વિલાસ. (૧૬) ઉંનડબાવની. (૧૭) બ્રહ્મછત્રીશી. (૧૮) વિષ્ણુ સહસ્રનામ. (૧૯) નીતિ મર્યાદા. (૨૦) પ્રશ્નોત્તર કુંડળિયા. (૨૧) બહુતેર સંખ્યા. (૨૨) બહુતેર મૂર્ખ(૨૩)ધોળ. (ગૂજરાતી) (૨૪) રેખતા પ્રશ્નોત્તર. [૨૫) શિવ—સતનામાવલી. (૨૬) શિવ સ્તુતિપાઠ. (૨૭) દશમસ્કંદની પાઠ. (૨૮) શ્રીમદ ભાગવતની પાઠ. (૨૯) દેવી શ્રી મોમાયની સ્તુતિના છંદ. (૩૦) રામાષ્ટક. (૩૧) હનુમાનાષ્ટક, (૩૨) કૃષ્ણાષ્ટક,

(૩૩) પરમેશ્વરની સ્તુતિ. (૩૪) શ્રીમદ્ ભાગવત તથા રામાયણની સ્તુતિ અને મહાત્મ્ય.

એ ચોત્રીશ ગ્રંથો સિવાય કવિએ ફારસીમાં ત્રણ કિતાબ બનાવ્યા છે, તથા તે સિવાય બીજા ગ્રંથો હશે એમ સકારણ અનુમાન છે.

તા. ૧-૧૨-૯૧ } જીવરામ અજરામર ગોર.
ભુજપુર-કચ્છ }

સૂચના—(આ મેઘાડમ્બરનું પુસ્તક મારી પાસેથી તેમજ છૂટક પ્રત મંગાવનારને મુંબાઇ, અમદાવાદ, ભુજનગર, માંડવી, રાજકોટ વગેરે ઠેકાણેના જાણીતાં પુસ્તકો વેચનાર પાસેથી પણ મળશે. મારી પાસેથી સામટી મંગાવનારને પાંચે પોસ્ટેજ માફ, દશે એક પ્રત ભેટ. વ્યાપારની ઇચ્છાથી ૨૪ થી વધારે પ્રત મંગાવનારને ૧૫ ટકા કમીશન, અને પુસ્તકોનું પોસ્ટ ખર્ચ આપવામાં આવશે. પૈસા પ્રથમથી મોકલવા; યા વે. પે. બુકપોષ્ટ થી મંગાવવાં; ઉધારે રિવાજ નથી.

જાહેર ખબર.

તૈયાર છે.

કવિ જાડેજા શ્રી ઉનડજી કૃત.

खुशबुकुमारी.

(ગદ્યપદ્યાત્મક રસીલી વાર્તા.)

(કિંમત રૂ. ૦ાા પોસ્ટેજ ૦)—

આ વાર્તાની ઉત્તમ કલ્પના તથા તે માંહે-
ની વ્રજ ભાષાની રસિક કવિતા તેમજ પંજ-
બી ભાષાના છંદો અને ફારસી (પરસીયન)
બેંતોથી તે એટલી બધી લોકપ્રિય થઇ છે કે તે-
ની પેહેલી આવૃતિ એક માસની અંદર ખપી
ગઇ છે. કઠણ છંદો અને શબ્દોના અર્થ ગૂ-
જરાતી ભાષામાં ખુલાસાવાર આપ્યા છે, જે-
થી વ્રજ ભાષાનું જ્ઞાન મેળવવા ઈચ્છનાર દરેક
ગૂજરાતી વાંચનારને તે પુસ્તક અતિ ઉપયોગી
છે. પુસ્તકનું કદ ડેમી બાર ફૉર્મનું છે. આ
પુસ્તક વિષે મળેલા અભિપ્રાયો:—

કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઇ; સી.
આઇ. ઇ;

" * * * કવિ ઉદયભાણના કિસ્સા (કહાણીઓ)માં સારા વાકેફગાર હોય એમ જણાય છે, વાર્તા અરેખર રસીલી અને બોધદાયક છે. એજ રીતે એ કવિના તથા કચ્છના બીજા જુના કવિઓના ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર છે."

રા૦ સાહેબ દલપતરામ પ્રા૦ ખખ્ખર

(કચ્છના માજી—એ. ઇ. સાહેબ.)

" * * * મેં તે પુસ્તક વિષે તથા તેમાં તમે જે ખુલાસા કર્યા છે, તથા જુના પુસ્તકોની જે શોધ ચલાવી છે, તે વિષે ઉત્તમ મત બાંધ્યો છે. તમે લખેલી નોટ ઉપરથી જણાય છે કે તમે કવિતાને વાસ્તે તથા કવિતાના પુસ્તકો ઉપર ટીકા કરવાને વાસ્તે જે જે વાંચવું જોઇએ તે વાંચી, એક વિદ્વાનને છાજે તેવી રીતે તે ઉપર ખુલાસા તથા નોટો લખી છે. તેમ તમે જુનાં વિદ્વતા ભરેલાં પુસ્તકો કચ્છમાં કે કચ્છીને હાથે લખાયલાંનો—શોધ ચલાવવાનો જે મને શોખ હતો અને જે ઘણા કામને લીધે તથા પાછળથી બગાડેલી તબિયતને લીધે મારાથી બન્યું નથી, તે—બજાવો છો, તેથી દેશની આચ્છી સેવા બજાવી દેશની તળપત વિદ્વતાને અજવાળામાં આણો છો, માટે **કચ્છના દરબારશ્રી** તરફથી તથા કચ્છી શેઠ સાહુકારો તરફથી તથા બીજા વિદ્વાનો તરફથી સંપૂર્ણ ઉત્તેજનને લાયક છો."

રા. રા. નરભેરામ કાનજી જોશી—

[ફોરેસ્ટ સુપ્રિંટેન્ડેન્ટ. કચ્છ.]

"મેં ઉજાડકૃત "ખુશબુકુમારી"ની રસિકતાની બહુ તારીફ સાંભળી હતી, અને હાલ તમારા તરફથી લખાયલું તે પુસ્તક મેં વાંચ્યું, તો તે કરતાં પણ વધારે રસિક જણાયું. * * આ પુસ્તકની રચના હરકોઇ અર્વાચીન ગ્રંથની બરાબરી કરે તેવી–ઉત્તમ છે. છટાદાર ભાષાની સાથે જગે જગે મૂકેલી ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓની કવિતા અતિશય રસ આપેછે. કઠિણ છંદોની નોટ આપી તમે ગ્રંથના ઉપયોગમાં તેમ ગૂજરાતી વાંચનારની સગવડમાં વધારો કર્યો છે, તેથી તમારો શ્રમ સ્તુતિપાત્ર છે. **"

અંજારના કવિ લાધારામ વિશ્રામ—

"ખુશબુકુમારી"નું પુસ્તક વાંચી કવિની કૃતિ તેમજ આપની મેહેનત જોઇ મને બહુ સંતોષ થયો છે, આવા દેશી કવિઓને જાહેરમાં લાવવાનો આપનો અપૂર્વ મનોર્થ તથા ઉત્કટ જોઇ હું અત્યંત હર્ષિત થયો છું અને આ આપના સ્તુતિપાત્ર શ્રમને ખાતર ધન્યવાદ આપું છું–**"

એ સિવાય બીજા પુષ્કળ અભિપ્રાયો મળેલા છે, પણ સ્થળ સંકોચને લીધે તે દાખલ કરી શકાતા નથી.

કવિ શ્રી ઉમરડજીકૃત.

मेघाडम्बर.

કિંમત રૂ. ૦॥ પોસ્ટેજ ૦)–

આ ગ્રંથમાં વર્ષાદ વગેરેનું ભવિષ્ય સમજવા માટે ઘણી સેહેલી અને સરસ યુક્તિઓ બતાવેલી છે. આ પુસ્તક વિષે (કચ્છ)ભુજનગરના વ્રજભાષાના (કવિઓના ક્ષેત્ર) મહાવિદ્યાલયના અધ્યાપક રા. રા. પ્રાણજીવન મોરારજી ત્રિપાઠી (જે આ બાબતમાં ઘણું ઊંચું જ્ઞાન ધરાવે છે તે) લખે છે કે

" * * એ ગ્રંથમાં આપેલી વરશાદના ભવિષ્યની હકીકત અવલોકન કરવા જોગ છે, એ ગ્રંથ છપવાથી ઉપયોગી નીવડે તેવો છે; તેની ગુજરાતી ટીકા કરી રા. જીવરામે ગુજરાતી વાંચનારની સુગમતામાં વધારો કર્યો છે. એ ગ્રંથ દરબાર શ્રીજીએ આશ્રય આપવાની કૃપા કરી છપાવવા યોગ્ય છે."

કવિ. શ્રી ઉદયશર્માકૃત.

मोजद्दीन मेहेताब.

(વ્રજ ભાષામાં કવિતારૂપ વાર્તા.)

કિંમત રૂ. ૦। પોસ્ટેજ ૦)૦॥

આ દંપતિના અદ્ભુત પ્રેમ–દર્શનરૂપ રસિક વાર્તા સંવતની બારમી સદીમાં બનાવેલી છે, ઘણાક ભાટ લોકો તેમાં પુષ્કળ ગદ્ય ઉમેરીને એ વાર્તા કરેછે, તેથી તે બહુ પ્રસિદ્ધ છે, કવિતા રસિક અને શબ્દ તથા અર્થાલંકારથી અલંકૃત છે. દરેક છંદની નીચે ગુજરાતી ભાષામાં તેનો ખુલાસાવાર અર્થ આપેલો છે. થોડા વખતમાં છપાઇ બહાર પડશે.

કવિ શ્રી ઉમડજી કૃત.

રંગવંત પીંગલ.

(એક વૃજ ભાષાનું પીંગળ)

કિંમત રૂ. ૧ પો. ૦)–॥

કાવ્યશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનારને આ ગ્રંથ અતિ ઉપયોગી છે. પીંગળના ગહનવિષય સાથે ચોથા પ્રકરણથી છંદોના ઉદાહરણમાં "લક્ષ્મણાહરણ" નામે ગ્રંથ વ્રજ ભાષાની કવિતામાં આપવામાં આવ્યો છે. ભુજનગરની વ્રજ ભાષાની પાઠશાળામાં પીંગળનો વિષય શીખવવા માટે આ ગ્રંથ પણ ચલાવવામાં આવે છે. ગુજરાતી વાંચનારાઓના ઉપયોગ માટે ભાગ્યેજ કોઈ આવું સવિસ્તર પીંગળ છપાયું હશે, કારણ બાબતો સમજાવવા માટે ગુજરાતી ભાષામાં પુષ્કળ નોટ આપી છે. એ ગ્રંથના મોટા આઠ પ્રકરણોમાંના પહેલા ત્રણ પ્રકરણમાં કવિયોને ખાસ ઉપયોગના મેરૂ, પતાકા, ઇત્યાદી ભેદો વિસ્તારથી સમજાવેલાં છે, બાકીના પાંચ પ્રકરણોમાં છંદો આપેલા છે.

કવિ શ્રી ઉંનડજીકૃત.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ભાષાંતર.

(વ્રજ ભાષામાં કવિતારૂપે):

કિંમત રૂ. ૦॥ પો. ૦)–

સંસ્કૃત નહિ જાણનારાઓને તેમજ વ્રજ ભાષાના શોખિનોને આ ગ્રંથ ઘણો ઉપયોગી છે. કવિએ પોતાની રસિક વાણીની સાથે છંદો પ્રસિદ્ધ અને સહેલા પસંદ કર્યા છે. (હવે પછી છપાશે).

———ooo———

થોડા વખતમાં છપાઇ બહાર પડશે.

વાર્તા વિનોદ.

પ્રથમ દર્શન.

કિંમત રૂપિઆ. ૨॥ પોસ્ટેજ ૦)≡॥

આ પુસ્તકના બે વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે, તેમાં પેહેલા વિભાગમાં વીર, શૃંગાર, કરૂણા અને શાંતરસથી ભરપૂર એવા આ દેશ અને બીજા દેશોમાં બનેલા ખરા બનાવો વાર્તારૂપે વર્ણવ્યા છે, અને તે કેટલાક મહાપુરૂષોના ચરિત્રોના ભાગ છે. જેવા કે.

(૧) લાખો ફુલાણી. (૨) હજરતઅલી. (૩) રાજા રીચર્ડ. (૪) કચ્છ-કેશરી ફતેહ મહમ્મદ. (૫) સહજાનંદ સ્વામિ અને જગજીવન (૬) હમીર હાડો (૭) શેખસાદી (૮) સ્વામિ દયાનંદ સરસ્વતિ (૯) બ્રહ્માનંદ સ્વામિ [૧૦] ઓધવજી બાવો. (૧૧) સુંદરજી શેઠ (૧૨) કચ્છનો કવિ કેશવ. (૧૩) રાજકોટના ઠાકોર શ્રી મેરામણજી. (૧૪) અકબર ભારત! (૧૫) મહારાજ ઇંદ્રજીત અને કવિ કેશવની પ્રિયાંગનાઓ—"રાઇ પ્રવીન અને પ્રવીન રાઇ" (૧૬) ભામસંગ માલમ (૧૭) પીર ગોસ મહમદ (૧૮) શેઠ હંસરાજ કરમસિં; "(ઇત્યાદિ આશરે)"

ઇત્યાદી આશરે પચાસ વાર્તાઓ પહેલા વિભાગમાં આવશે. બીજા ભાગમાં દેશમાં ચાલતી બોધદાયક, અને ચમત્કારિક પ્રસિદ્ધ થયા વગરેની લગભગ પહેલા વિભાગથી પણ વધારે વાર્તાઓ આવશે. આ ભાગમાં હાસ્યરસ પ્રાધાન્ય છે.

ભુજપુર—કચ્છ } જીવરામ અજરામરગોર
તા. ૧-૧૨-૯૧

મફત!

विधवा दुखदर्शक.

આ ગ્રંથ મારા એક "દેશી ડાકટર" મિત્રે ગુજરાતી કવિતામાં બનાવ્યો છે, તેની કિંમત રૂ. ૦)॥ છે, પુસ્કળ પ્રતો ખપી ગઇ છે, તો પણ તેનો ફેલાવો મનમાનતી રીતે થયો નથી, એમ ઇચ્છા દર્શાવી તે ઉદાર મિત્રે ૯ પુસ્તક મફત વેહેંચી દેવાની ભલામણ કરી

છે. માટે જે ગૃહસ્થોને તે મગાવવા ઇચ્છા થાય તેમણે પોસ્ટેજ માટે અર્ધા આનાની ટીકીટ મોકલી મારી પાસેથી મંગાવી લેવા.

ભુજપુર: } જી. અ. ગોર.

મફત આપવા માટે ખાસ છપાયલી.

કચ્છ-ભૂપતિ વિષે કવિતા.

પોસ્ટેજ માટે અર્ધા આનાની ટિકેટ મોકલી "મોરારજી અજરામર દ્વિવેદી-દેસલપુર-કચ્છ" અથવા "જીવરામ અજરામર ગોર-ભુજપુર કચ્છ" એ કોઈપણ ઠેકાણેથી મંગાવી લેવી.

હવે પછી છપાશે.

લાખો ફૂલાણી

(એક ઇતિહાસ અપૂર્વ વાર્તા).

આ પુસ્તક કચ્છના મહારાજા જામશ્રી લાખા ફુલાણીના જન્મચરિત્રની અદ્ભુત કહાણીઓથી ભરપૂર છે, તેમાં મહારાજા લાખાની સવાસેં વર્ષની યશસ્વી કાર્કીદીનું અચ્છી રીતે બ્યાન કરેલું છે.

તેમાં કાઠિયાવાડના રાજા મહિપાળ (ગ્રહરિપુ) તથા અણહિલવાડના રાજા ભૂવડ ચાવડાથી મૂળરાજ સોલંકી પર્યંતના ઈતિહાસનો પ્રસંગોપાત સંબંધ આવેછે. વળી આ ઉત્તમ પુસ્તકને સારા કાગળપર, સુંદર ટાઇપથી છપાવી, સુશોભિત બાંધણીથી શૃંગારવામાં આવશે. ગ્રાહકોએ નીચે શિરનામે પત્ર વ્યવહાર ચલાવવો.

મોરારજી અજરામર દ્વિવેદી.
(દેસલપુર—કચ્છ.)

જીવરામ અજરામર ગોર.
(ભુજપુર—કચ્છ.)

મેઘાડમ્બરનું શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ.
૧	૪	Unadji	Unnadji
૧	૮	Phrese	Phrase
૩	૫	પદ્યાત્મકા	પદ્યાત્મક
૬	૨	મિર્ઝાં.	મિર્ઝાં
૧૧	૪	નિધિ'	મુનિ'
૨૪	૮	ઉમઅગિ	ઉમંગિ
૨૮	૨	ગરભ્ર	ગરભ
૪૩	૦	૩૪	૪૩
૪૬	૧૩	આવણ્ માહી	આવણ્ માંહિ
૪૯	૪	मित	मीत
૫૧	૧૫	(ધ્રુરતા)	(ધ્રુરવા)
૫૪	૧૫	થમાં	ઝૂથમાં
૫૫	૧૫	कछ	कच्छ
,,	,,	हुवे	हुवे
૬૭	૧૨	झकाझोरा	झकझोरा
૬૮	૧૩	તહ	તેહ
૭૦	૮	ત્રાજ	ત્રાજ
૭૪	૬	દાક્ષણ	દક્ષિણ

૭૭	૯	.राज.	राख
,,	૧૧	उदे	[illegible]देजब
૭૮	૩	નીર	નીરજ
૮૨	૫	આથમ	આથમે
,,	૧૨	નિશ્ચય	. નિશ્ચય
૮૬	૬	આથતી	આથમતી
,,	૮	સખદ	સુખદ
૯૦	૩	કાજે	દીજે
૯૪	૫	ફાલ્ગુન	ફાલ્ગુનિ
,,	૮	બત્રા”	બત્રા
૧૧૦	૧૧	હરણુ!	હર !
૧૧૩	૧૭	રાજ	રિવાજ
૧૧૫	૯	વપે	વિપે
૧૧૯	૧૯	—	દરેક છંદ

નીચે તેનો ખુલાસાવાર અર્થ ગુજરાતી ભાષામાં આપ્યો છે.

સૂચના—પૃષ્ટ ૩૦-૩૧ માં “મૂળ દિવસ” કે “मुर्दिन” છે તે મૂળ એટલે ત્રણ અર્થાત ત્રીજો દિવસ સમજવો. તથા પૃષ્ટ ૪૨ ની નોટ માં “પડવો” છે તે પૂનમિયા મહિના પ્રમાણે વદિ ૧ સમજવી.